

Biezuńska-Małowist, Iza / Małowist, Marian / Mączak, Antoni

Kongres Historii Gospodarczej w Monachium (23-27 sierpnia 1965)

Przegląd Historyczny 57/1, 185-188

1966

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

KONGRES HISTORII GOSPODARCZEJ W MONACHIUM

(23—27 sierpnia 1965)

Trzecie (po Sztokholmie i Aix-en-Provence) spotkanie historyków gospodarczych w Monachium po raz pierwszy dostąpiło godności kongresu. Impreza skupiająca około 500 uczestników (w tym 9 z Polski) zakrojona została na skromniejszą skalę niż kongres w Wiedniu, jednak przy różnorodnych zainteresowaniach badaczy stwarzała także niemałe problemy organizacyjne. Przewidziano dwa tematy ogólne: stopa zysku i inwestycje oraz problemy ludnościowe Europy w XI—XIII w., nadto zaś 15 sekcji specjalistycznych. Obrady otworzyła dyskusja nad pierwszym tematem ogólnym, w której zagajenie Simona Kuzneta postawiło przede wszystkim problem różnic w charakterze inwestycji epoki preindustrialnej i kapitalistycznej. Podstawę do dyskusji nad drugim problemem generalnym stanowił referat J. Le Goffa i R. Romano „Paysages et peuplement rural en Europe après le XI^e siècle”, wydany uprzednio w „Études Rurales” (z. 17, 1965). Między obu sesjami plenarnymi obradowały sekcje poświęcone: 1) wynalazkom, 2) produkcji i produktywności rolnej, 3) konsumpcji masowej i luksusowej w społeczeństwach przedprzemysłowych, 4) pustkom, 5) strukturze przedsiębiorstw, 6) służbie zdrowia w ramach rozwoju gospodarki, 7) demografii, 8) dziejom gospodarczym starożytności, 9) strukturze klasowej społeczeństwa przemysłowego, 10) zaopatrzeniu wielkich miast od czasów późnego średniowiecza, 11) regionom słabo rozwiniętym, 12) płacom, 13) organizacji handlu międzynarodowego, 14) podatkom, 15) społecznemu podziałowi własności ziemskiej i ruchomej.

Taki układ zagadnień wysuwał sprawę roli poszczególnych elementów w życiu gospodarczym, pozostawiając swobodne ramy dyskusji. Wprawdzie na niektórych posiedzeniach brakło czasu, jednak przygotowane poprzednio streszczenia referatów ułatwiły dyskusję, która — choć nie zawsze ciekawa — ustrzegła się jednak przeważnie odczytywania z kartki przygotowanych przyczynków. Więcej zastrzeżeń można by sformułować pod adresem referentów. Niejeden referat pisany, być może, z myślą o druku nie wysuwał dość przejrzyste problemów do dyskusji. Większość referentów na tego typu międzynarodowych spotkaniach zbyt sugeruje się własnymi zainteresowaniami, mało dbając o słuchaczy (korzystnie wyróżnili się tu referenci brytyjscy). Przy odpowiednim układzie tematów i pokierowaniu dyskusją konfrontacja badań prowadzonych w różnych krajach doprowadzała do dyskusji wykraczających poza węzleję pojęte ramy tematyczne sekcji. Tak więc było z dyskusją nad rolą płacy roboczej (sekcja 12) w różnych typach społeczeństw i nad strukturą majątkową ludności w sekcji 15. Zestawienie zjawisk od średniowiecza po współczesność (większość sekcji posiadała szerokie ramy chronologiczne) sprzyjało rozszerzaniu perspektyw badawczych i komparatystyce. Warto podkreślić, że przy ożywionej dyskusji i konfrontacji postaw metodologicznych nie doszło do ostrych spięć czy wystąpień wykraczających poza naukowy charakter obrad. Silniej może jeszcze niż w Rzymie zaznaczyła się rola francuskiej szkoły historycznej, zwłaszcza École Pratique des Hautes Études; Francuzi przygotowali tom zbiorowy „Villages désertés” zawierający artykuły na temat pustek nadesłane z wielu krajów, prowadzili też w oparciu o archeologów i historyków polskich badania terenowe we Francji.

Sekcje: 5 Struktury przedsiębiorstw (przew. H. Kellenbenz, Kolonia)

i 12 Organizacji handlu międzynarodowego (przew. K. Glaman n, Kopenhaga) skupiły uwagę na problematyce bardzo zbliżonej, toteż uczestnicy ich spotykali się na wielu zebraniach. Większość referatów dotyczyła sytuacji gospodarczej XVII w.; okresy wcześniejsze i późniejsze były słabiej uwzględnione. W sekcji 5 omawiano przede wszystkim problem inwestycji finansowych w handlu, działalności banków i w produkcji przemysłowej. Sporą dyskusję wywołał tu referat prof. R. De Roover a pt. „La structure des banques au moyen âge”, jednakże było rzeczą widoczną, że większość słuchaczy interesowała się raczej dziejami rozwoju banków nowożytnych. Niestety nie przybył na zjazd znakomity znawca tych spraw Van Dillen.

Zagadnienie organizacji i roli inwestycji w górnictwie i produkcji przemysłowej było przedmiotem kilku referatów, przy czym niestety większość autorów nadesłała wprawdzie teksty, ale nie przybyła na kongres. Teksty referatu Pawlenki (Moskwa) o rosyjskim przemyśle żelaznym w XVII w. oraz F. Martin-Ruiza (Bilbao) o przedsiębiorstwie kapitalistycznym w kastylijskim przemyśle tekstylnym w XVI i XVII w. zostały odczytane. Dużo nowego materiału wniósł Melis (Florencja), który przedstawił tak często diskutowaną sprawę organizacji tekstylnej we Florencji w późnym średniowieczu i w XVI w. Wśród tej grupy referatów znalazła się także wypowiedź M. Małowista dotycząca systemu inwestowania górnictwa w Polsce od XIII do XVII w.

W sekcji 13 duże zainteresowanie wywołał szczególnie referat T. R. Ghandhushi (Delhi) pt. „The European Factories in 17th Century India as Instruments of International Trade”. Autor, znany uczoney indyjski, w sposób bardzo ciekawy przedstawił oddziaływanie faktorii europejskich na życie gospodarcze Indii i wyraził pogląd, że nie doprowadziły one do istotnych zmian w indyjskim systemie produkcji. Zbliżoną problematykę przedstawiła w sposób bardzo ciekawy, ale i pobudzający niekiedy do sprzeciwu Virginia Rau (Lizbona) w swym referacie o portugalskim systemie faktorii handlowych na terenie Indii i Afryki w XV—XVII w. Zagadnieniami życia gospodarczego Azji Południowo-Wschodniej zajął się także W. E. Cheong (USA) w referacie o kontaktach handlowych między Kantonem i Manillą w XVIII w. Należy podkreślić, że problematyka gospodarcza krajów pozaeuropejskich, tak do niedawna traktowana po macoszemu, znalazła się w centrum zainteresowania 13 sekcji. Jest to zasługa organizatora, prof. Glamanna, wybitnego specjalisty w tym zakresie. Powszechną ciekawość wzbudził także referat E. Rifkina „Marrano-Jewish Entrepreneurship and the Ottoman Mercantilist Probe in the 16th Century”. Autor przedstawił wiele nowego materiału dotyczącego ogromnej roli żydowskich emigrantów z Hiszpanii i Portugalii w Turcji w XVI i XVII w. Okazało się zarazem, jak wielkiego uściślenia wymaga termin „merkantylizm”, którym niektórzy uczeni posługują się w sposób nieomal lekkomyślny.

Sekcja historii starożytnej (przew. M. J. Finley, Cambridge) odróżniała się od innych konstrukcją obrad. Na trzech kolejnych posiedzeniach wygłoszono trzy referaty i trzy do nich koreferaty, a właściwie wprowadzenia do dyskusji. Pozostały czas poświęcono na swobodną dyskusję. Organizator sekcji dobrał pary referentów w ten sposób, by reprezentowały raczej odmienne poglądy i ujęcia. Ogólny temat dotyczył zagadnienia roli czynników gospodarczych w wielkich imperiach wschodu starożytnego, hellenizmu i okresu rzymskiego. Na posiedzeniu dotyczącym dziejów wschodu referat wygłosił M. I. Diakonow (Leningrad), koreferat Oppenheim (Chicago). Referat o monarchiach hellenistycznych na następnym zebraniu miała C. Préaux (Bruksela), koreferat I. Bieżuńska-Małowist. O Rzymie mówili A. H. M. Jones (Cambridge), do dyskusji wprowadzał R. Thomsen (Aarhus). Ogólną dyskusję zainicjowali i wnioski wyprowadzili na ostatnim posiedzeniu J. Vogt (Tübingen) i M. J. Finley. Stosunkowo najmniej uczestników brało udział w dyskusji dotyczącej państw starożytnego wschodu; w poważnej mierze był to

dwugłos między Diakonowem i Oppenheimem. Poruszono m. in. zagadnienia charakteru struktury państw starożytnej Azji, roli i znaczenia niewolników itp.

Szczególnie ożywiona dyskusja wywiązała się po referatach poświęconych hellenizmowi. Poza kwestiami szczegółowymi dotyczyła ona przede wszystkim zagadnienia trafności zastosowanej w referacie C. Préaux metody rozpatrywania ekonomiki państw hellenistycznych wedle stosunku wzajemnego trzech sektorów (*primaire, secondaire et tertiaire*) — podziału zaczerpniętego z nauki ekonomii nowożytnej; roli pominiętej w referacie, a podkreślonej w koreferacie, produkcji rzemieślniczej w rozwoju miast, roli czynnika ekonomicznego i psychologicznego w kształtowaniu życia społeczeństwa hellenistycznego. Rzeczowa dyskusja oparta na solidnej erudycji jej uczestników dawała jednocześnie wyraz dość rozbieżnym poglądom metodologicznym dyskutantów. M. in. zabierali głos M. I. Diakonow, przedstawiciele marksistowskiego ośrodka francuskiego Cl. Mossé i P. Vidal-Naquet oraz E. Lepore (Bari). Zabierał głos również A. H. M. Jones, E. Welskopf (Berlin) i in. W wyniku dyskusji C. Préaux w niezmiernie błyskotliwej replice ustosunkowała się do poruszonych zagadnień szczegółowych przyznając jednocześnie rację krytykującym użycie przez nią schematu ekonomii nowożytnej do zupełnie odmiennej rzeczywistości starożytnej, a także uznając słuszność stanowiska dyskutantów w kwestii roli produkcji rzemieślniczej w rozwoju miast hellenistycznych. Referat A. H. M. Jonesa w tekście powielonym dotyczył przede wszystkim sprawy oceny dochodów państwa rzymskiego wyciąganych z imperium. W zagajeniu ustnym skoncentrował się referent na kilku bardziej szczegółowych kwestiach polityki monetarnej. Dość ostra dyskusja, rozpoczęta bardzo krytycznym koreferatem Thomsena, dotyczyła wielu kwestii szczegółowych, zagadnienia ogólne powróciły w dyskusji dnia ostatniego rozpoczętej ogromnie inteligentnym i pobudzającym do dalszych rozważań podsumowaniem M. J. Finleya i częściowo J. Vogta.

Zogniskowanie całości obrad wokół zbliżonych zagadnień rozpatrywanych w świetle materiału z różnych epok, dużo czasu na swobodną dyskusję i interesującą, a nie nadmiernie liczny zespół uczestników złożyły się na poważny sukces tej właśnie sekcji. Trzeba tu dodać duży wkład organizacyjny ze strony Seminarium Historii Starożytnej Uniwersytetu w Monachium, a głównie jego kierownika S. Lauffera, który umożliwił kontynuowanie dyskusji na zebraniach towarzyskich i przyczynił się do bardzo koleżeńskiej, mimo żywych starć ideologicznych, atmosfery obrad.

Obradom sekcji 15 (społeczny podział własności) przewodniczył — wobec nieobecności W. T. Paszuty (Moskwa) — J. H. Habakkuk (Oxford). Objęły one dyskusję nad referatami sięgającymi od średniowiecznych Indii (Fan Habib, Moslim University, Aligarh) po współczesną Francję (A. Daumard) i Stany Zjednoczone (R. E. Gallman). Mimo rozpiętości problematyki nasuwały się wyraźnie problemy wspólne. Trzeba wśród nich wyróżnić kwestię związków między własnością ruchomą i nieruchomą (zwłaszcza ziemską) w rozmaitych ustrojach społeczno-gospodarczych, zagadnienie wymierności struktury własności. Ta ostatnia zwłaszcza kwestia znalazła rozwinięcie w odniesieniu zarówno do społeczeństw dysponujących precyzyjną bazą źródłową jak i „przedstatystycznych”. E. Labrousse (Paryż), który nieoficjalnie podsumował obrady sekcji, uzasadnił konieczność kompromisu. Hiperkrytycyzm, który zadawała się jedynie ścisłymi danymi ilościowymi grozić może odebraniem podstawy porównań. Co więcej, jak wynika z referatów i dyskusji badania porównawcze nie mogą sprowadzać się jedynie do jednopłaszczyznowych zestawień struktur w rodzaju krzywej Pareto. Kryteria zróżnicowania społecznego, granice swobody przepływu kapitałów między grupami społecznymi i gałęziami gospodarki w różnych społeczeństwach — oto problemy pokrewne i nie do oddzielenia.

Ze strony polskiej zgłoszono, prócz wymienionych, następujące referaty: „Pro-

duction et productivité de l'économie agricole en Pologne aux XVII^e—XVIII^e siècles" (II sekcja, L. Żytkowicz, nieobecny); „Le salariat dans les villes du Moyen Age" (B. Geremek, 12 sekcja); „Salaires et services dans les finances citadines de la Prusse au XV^e siècle et pendant la 1^{ère} moitié du XVI^e siècle" (H. Samsonowicz, nieobecny, 12 sekcja); „Fiscal Policy and Budget as a Factor in Capital Formation; Polish 19th Century experience" (J. Jedlicki, nieobecny, 14 sekcja); „The Social Distribution of Landed Property in Poland. 16th—18th Centuries" (A. Maćzak, 15 sekcja).

Kongres wybrał nowe władze Stowarzyszenia Historii Gospodarczej. Przewodniczącym został F. Lane (Columbia University), jednym z wiceprzewodniczących W. Kula (Warszawa). Następny kongres odbyć się ma w 1968 r. w Bloomington (USA).

I. B-M., M. M., A. M.

XIII MIĘDZYNARODOWY KONGRES HISTORYKÓW W WIEDNIU

(29 sierpnia — 5 września 1965)

Przewodniczący kongresu, F. Engel-Janosi, zacytował w końcowym przemówieniu zdanie jednego z uczestników: „Nie było tak źle, jak się spodziewali”. Naczelną trudnością tak licznych zgromadzeń naukowych (2400 uczestników, nie licząc osób towarzyszących) jest równoczesne zapewnienie możliwości dyskusji specjalistycznych w niewielkim gronie oraz szerokiej wymiany poglądów nad „wielkimi problemami”. Międzynarodowy Komitet Nauk Historycznych eksperymentuje nieustannie i XII kongres urządzony był inaczej niż poprzednie. Zaprojektowano 5 typów posiedzeń: a) odczyty okolicznościowe bez dyskusji (było ich 6, w tym 2 przy otwarciu, 2 przy zamknięciu kongresu); b) 6 całodziennych dyskusji nad tzw. „wielkimi problemami”: akulturacja, religia i tolerancja, nacjonalizm i internacjonalizm, klasy kierujące w historii, literatura i struktury społeczne, „bilans świata” w 1815 r.; c) 21 popołudniowych posiedzeń sekcyjnych, w tym 4 poświęcone starożytności, po 6 średniowieczu i czasom nowożytnym oraz 5 metodologii; d) 6 całodziennych posiedzeń poświęconych „innym kontynentom” (Daleki Wschód, Ameryka Środkowa, Ameryka Płd., Czarna Afryka, misje religijne w Azji i Afryce oraz nowoczesna dekolonizacja); e) około 20 całodziennych posiedzeń różnych sekcji specjalistycznych.

Przedmiotem każdego posiedzenia był jeden referat albo też cała ich grupa (do 7). W 4 tomach wydrukowanych zawczasu zamieszczono 85 referatów, a niektóre wpłynęły w spóźnionym terminie. Dyskusja nad grupą referatów w zasadzie toczyła się łącznie.

Niniejszy podział formalny nie w pełni odpowiada istocie rzeczy. Niektóre z posiedzeń komisyjnych i sekcyjnych nosiły w pełni charakter szerokich problemów. Tak np. komisja ruchów społecznych przedyskutowała problem udziału mas ludowych w ruchach narodowych XIX i XX w., a to w oparciu o 5 referatów poświęconych kolejno Azji, Czarnej Afryce, Ameryce Łacińskiej, światowi arabskiemu oraz Europie. Również w sekcji metodologicznej odbyła się dyskusja o dość ogólnym charakterze na temat federalizmu i państw federalnych. Jedno z posiedzeń w sekcji nowożytnej zajęło się ruchami chłopskimi w Europie środkowej i wschodniej od XV do XX w., co stanowi problem niemały. Skądinąd zaś niektóre z dyskusji zaliczonych do „wielkich problemów” miały w praktyce charakter dość ciasny. Tak np. problem: „religia i tolerancja” skupił 6 referatów, z których 3 dotyczyły Reformacji, jeden Żydów, a 2 katolicyzmu w XIX w. W problemie „klasy kierujące” mieliśmy 2 referaty ze starożytności, 2 ze średniowiecza oraz po